

ÜMMÜ MA'BED

dedir. Bu konuyla ilgili başka bir rivayete göre ise Ümmü Ma'bed, Medine'ye bir gelişinde Hz. Ebû Bekir tarafından Resûl-i Ekrem'in yanına götürülmüş, köyünden getirdiği bazı hediyeleri kendisine vererek müslüman olmuş, Hz. Peygamber de Ümmü Ma'bed'e ikramda bulunmuştur.

Kendi ifadesine göre Ümmü Ma'bed 23 (644) yılında Hz. Ömer'in ve Resûlullah'ın eşleriyle birlikte hac yolculuğu yapmış, Resûlullah'ı misafir ettiği yere geldiklerinde burada yaşadıklarını onlara duygulu bir şekilde anlatmıştır (Belâzürî, II, 103-104). Ümmü Ma'bed'in beytümâlden yardım aldığı ve ihtiyaçlarının bizzat Halife Osman tarafından karşılandığı da belirtilmektedir (Taberânî, XXIV, 349). Bu rivayetler onun Hz. Osman'ın hilâfeti dönemine kadar yaşadığını göstermekte, ancak vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Ümmü Ma'bed'in Ma'bed ve Nadra (Basra, Nasra) adında iki oğlu ve Haldiyye adında bir kızı (bazı kaynaklarda ise Huneyde adında diğer bir oğlu) olduğu zikredilmektedir. Ümmü Ma'bed, Hz. Peygamber'in kendilerine misafir olduğu güne "mübarek" adını verdiği için o gün aile fertleri arasında "mübarek adamın günü" diye anılmış, bundan dolayı kendisi konuşmalarında "mübarek adam gelmeden önce" yahut "mübarek adam geldikten sonra" sözünü kullanagelmıştır (Süheylî, II, 235). Ümmü Ma'bed, Resûl-i Ekrem'in hilyesini çok fasih bir şekilde tasvir ettiği için onun yaptığı bu tasvir Hz. Ali ve Hind b. Ebû Hâle'nin anlatımlarıyla asırlar boyu nakledilmiştir. Kendisine Hz. Peygamber'i erkeklerden daha güzel tavsif etmesinin sebebi sorulduğunda kadınların erkeğe bakışının erkeğin erkeğe bakışından daha dikkatli olduğunu söylemiş (Halebî, II, 50), aynı soru Hz. Ali'ye sorulunca o da duygularını katarak anlattıkları için kadınların tavsiflerinin daha mü-kemmel olduğunu belirtmiştir (Ahmed Halîl Cum'a, I, 98). Abdülazîz Ahmed er-Rifâî *er-Resûl ke'enneke terâhû: Hadîşü Ümmi Ma'bed* adıyla bir eser kaleme almıştır (Riyad 1403/1983; 1406/1986).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 487-488; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, I, 230-232; VIII, 288-289; Belâzürî, *En-sâb* (Zekkân), I, 309; II, 103-104; İbn Hibbân, *es-Siretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*³ (nşr. el-Hâfiz es-Seyyid Aziz Bek v.dğr.), Beyrut 1407/1987, s. 133-137; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Beyrut 1405/1984, IV, 48-51; XXIV, 349; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 183; III, 8-10; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, Halep 1397/1977, s. 282-285; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1759, 1876, 1958-

1962; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, Kahire 1391/1971, II, 234-236; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), VI, 292-293; VII, 182-183; İbn Kesir, *el-Bidâye*, III, 188-192; VI, 31-33; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 180, 497-498; Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts., II, 47-51; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 176; Mahmûd Ali Biblâvî, *Târihu'l-hicreti'n-nebeviyye*, Beyrut 1406/1985, s. 127-130; Ahmed Halîl Cum'a, *Nisâ' min 'asrî'n-nübüvve*, Beyrut 1412/1992, I, 89-99; Seyyid Kesrevî Hasan, *Câmi'ü ter-râcimi ve mesânidi's-şahâbiyyâti'l-mübâyî'ât*, Beyrut 1423/2002, I, 447-452.

MEHMET EREN

ÜMMÜ'L-MUKTEDİR

(أم المقتدر)

(ö. 321/933)

Abbâsî Halifesi
Mu'tazid-Billâh'ın hanımı
ve Muktedir-Billâh'ın annesi.

Asıl adı Nâim olup Halife Mu'tazid-Billâh tarafından Şağab diye adlandırılmıştır (Taberî, X, 42). Ümmü'l-Kâsım bint Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in Türk asıllı câriyesidir. Mu'tazid-Billâh onu satın almış ve oğlu Ebû'l-Fazl Ca'fer'in doğumuyla ümmüveled statüsünü kazanmıştır. Halife Müktefi-Billâh'ın ölümünden sonra yerine Şağab Hatun'un on üç yaşındaki oğlu Ca'fer, Muktedir-Billâh lakabıyla halife ilân edildi (908). Ancak halife bir otorite kuramayacağından annesi idareyi tamamen kendi kontrolü altına aldı. Vezirlerin, valilerin, saray görevlilerinin tayin ve azli onun yetkisindeydi. 306 (918) yılında sarayın ve harem in idaresinden sorumlu olan Kahramâne Semmel'e Rusâfe'de kadıların, fukahânın ve ileri gelen devlet adamlarının huzurunda Dîvân-ı Mezâlim'e başkanlık etmesini ve her cuma günü halkın şikâyetlerini dinleyip hüküm vermesini emretti. Karar ve menşurlarda onun imzası vardı. Ancak halk bu durumu yadırgadı ve aleyhte konuşmaya başladı. Bunun üzerine Şağab Hatun, Kadı Ebû'l-Hasan'ı çağırıp mezalim davalarını ona devretti. Aynı yıl Bağdat'ta Dicle kenarında Sûkuyahyâ'da bir hastahane (Bîmâristân-ü's-Seyyide Ümmü'l-Muktedir) yaptırdı ve doktor Sî-nân b. Sâbit el-Harrânî'yi başhekim tayin etti. 1 Muharrem 306 (14 Haziran 918) tarihinde hizmete açılan hastahanenin aylık masrafı 600 dinar idi (İbn Ebû Usaybia, s. 302).

Şağab Hatun, 314'te (926) daha önce kendisine vezirlik yapan Ebû'l-Abbas el-Hasibî'nin zamanının büyük kısmını devlet işlerine ayırdığını görünce kendi şahsî

işleriyle, emlak ve maiyetindekilerle ilgilenmek üzere Abdurrahman b. Muhammed b. Sehlî kâtip tayin etti. Vezir Hasibî bu durumdan çok rahatsız oldu. Çünkü Şağab Hatun'a hizmet etmeyi halifeye hizmet etmekten daha önemli kabul ediyordu. 315 (927) yılında Türk asıllı kumandan Mûnis el-Muzaffer, Şağab Hatun'un kendisini öldürtmek istediğini haber alınca Bağdat'tan uzaklaşıp Sugûr'da görev almak istedi. İki yıl sonra kumandan ve askerler, başta Şağab Hatun olmak üzere saray kadınlarının devlet işlerine karışmasından rahatsızlık duyan Mûnis el-Muzaffer'in başkanlığında toplandılar. Halife Muktedir-Billâh'ı hilâfetten azlederek yerine kardeşi Muhammed Kâhir-Billâh'ın getirilmesine karar verdiler (15 Muharrem 317 / 28 Şubat 929). Bu değişiklik sırasında Halife Muktedir ve Şağab Hatun dârülhilâfeden uzaklaştırılıp kumandan Mûnis el-Muzaffer'in evinde hapsedildi. Dârülhilâfe yağmalandı. Şağab Hatun'un hazinesinden 600.000 dinar alındı. Ancak iki gün sonra Kâhir-Billâh azledilip tekrar Muktedir-Billâh halife ilân edildi. Kâhir-Billâh da Şağab Hatun'un konağında hapsedildi. Şağab Hatun kendisine çok iyi davrandı.

320'de (932) Halife Muktedir-Billâh ile Mûnis el-Muzaffer arasındaki münasebetler tamamen bozuldu. Muktedir, Mûnis ile savaşmak üzere sefere çıkmak istediye de hazinede para yoktu. Bunun üzerine annesinden para istedi. Annesi, 3 milyon dinar tutarındaki parasını Karmatîler'le mücadeleye ayırdığını söyledi. Bu durum devlet hazinesinin tamamen Şağab Hatun'un kontrolü altında olduğunu göstermektedir. Muktedir-Billâh, Mûnis el-Muzaffer karşısında yenilip öldürülünce (27 Şevval 320 / 31 Ekim 932) devlet erkânı oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed'i halife yapmak istedi. Fakat kumandanlar, onun da babası gibi Şağab Hatun'un ve saray kadınlarının baskısı altında kalacağını söyleyerek karşı çıktılar. Yerine Muktedir'in kardeşi Kâhir-Billâh tekrar halife ilân edildi. Kâhir-Billâh ilk iş olarak üvey annesi Şağab Hatun ile çocuklarını takibe aldı. Yakanıp hapsedilen Şağab Hatun bu sırada istiskâ (vücudun su toplaması) hastalığından mustarıptı ve oğlunun ölümüyle hastalığı daha da artmıştı. Kâhir-Billâh, Şağab Hatun'u huzuruna çağırıp sahip olduğu serveti bildirmesini, hem şahsî emlakının hem de kurduğu vakıflara ait malların satışına izin vermesini istedi. Şağab

Hatun mücevherlerini, parasını ve şahsî eşyalarını alabileceklarini, ancak vakıflara ayırdığı emlak ve malların satılmasına asla rıza göstermeyeceğini, onları Mekke ve Medine'ye, hac yollarına, fakir müslümanlara yardım için tahsis ettiğini söyledi. Bunun üzerine Kâhîr-Billâh, Şağab Hatun'a işkence yaptırdı; yine razı olmayınca tek ayağından astırıp dövdürdü. Ardından kadıları çağırarak onların huzurunda Şağab Hatun'un bütün mal ve eşyalarının, emlakinin satılmasına rıza gösterdiğine dair bir belge tanzim ettirdi. Şağab Hatun'dan müsadere edilen kıymetli eşya ve para 130.000 dinarı buluyordu (İbnü'l-Cevzî, VI, 253). 321 (933) yılında Şağab Hatun'un hastalığı şiddetlenince Hâcib Ali b. Büleyk onunla ilgilendi ve kendi annesinin yanına götürdü. Cemâziyelevvel veya Cemâziyelâhîr 321'de (Mayıs veya Haziran 933) vefat etti ve Rusâfe'deki türbesine defnedildi.

Çok güzel ve cömert olduğu rivayet edilen Şağab Hatun'un yıllık geliri 1 milyon dinara ulaşıyordu. Bunun büyük bir kısmını hac yollarına, hacıların yiyecek ve su ihtiyaçlarını karşılamada kullanmış, Bağdat'ta Sûkuyahyâ'daki bîmârîstan dışında Kâtâtüddakîk'te bir cami yaptırmıştır. Ayrıca hayır ve hasenatı çoktu. Onun yanında çalışan herkes devlet hazinesinden yararlanmış, kâtibî Ebû Yûsuf sorguya çekilip 21.000 dinarı müsadere edilmiştir. Muktedir-Billâh devrinde devlet otoritesi tamamen onun elinde olduğundan dileğini tayin ve azleder, mallarını müsadere ettirir, hatta öldürtürdü. Vezirlik ve diğer makamları ele geçirmek isteyenler Şağab Hatun'a rüşvet vermek zorundaydı. Hâmid b. Abbas vezirlikten azledilip yerine İbnü'l-Furât el-Âkûlî getirilince (311/923) yeni vezir selefini takip ettirmiş, mallarına el koyarak onu hapsedirmek istemiş, bunun üzerine Hâmid b. Abbas dârülhilâfeye gidip Şağab Hatun'a sığınmıştır. İstenilen meblağı kendisine verebileceğini söyleyerek İbnü'l-Furât'a teslim edilmemesini ve dârülhilâfede hapsedilmesini rica etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), X, 42, 139; Ebû Bekir es-Sûlî, *Kısmün min aḥbârî'l-Muktedir-Billâh el-Abbâsî* (nşr. Halef Reşîd Nu'mân), Bağdad 1999, s. 18-19, 22, 35, 39; Mes'ûdî, *Mürücu'z-Zeheb* (Abdülhamîd), IV, 292 vd.; Arîb b. Sa'd, *Şîlatü Târîhi't-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], XI içinde), tür.yer.; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târîhi'l-hulefâ* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 153 vd.; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VI, 67, 253-254; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 474; VIII, tür.yer.;

İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ*, s. 302; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 280-281; Yâsîn Hayrullah el-Hatîb el-Ömerî el-Mevsîlî, *er-Ravzatü'l-feyḥâ fi tevârîhi'n-nisâ* (nşr. İmâd Ali Hamza), [baskı yeri yok], 1407/1987 (Dârü'l-âlemiyye), s. 367-369; Mehmed Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ* (haz. Bedreddin Çetiner), İstanbul 1982, s. 399; Hudarî, *Muḥâḍarât: 'Abbâsiyye*, s. 335, 359-360; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, V, 67-70; Zekerîya Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Örnek Bir Türk Anası: Şağab Hatun*, İstanbul 1991; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Kâhîr-Billâh", *DîA*, XXIV, 172; Abdülkerim Özaydın, "Muktedir-Billâh", *a.e.*, XXXI, 144-145.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ÜMMÜ'İ-MÜ'MİNİN

(bk. ÜMMEHÂTÜ'İ-MÜ'MİNİN).

ÜMMÜ RÂFİ'

(أمّ رافع)

Ümmü Râfi' Selmâ

Hz. Peygamber'in hizmetçisi, kadın sahâbî.

Hz. Peygamber'in âzatlî kölesi Ebû Râfi'in hanımı olup adı ve künyesi dışında ne sebine dair bilgi yoktur. Selmâ'nın öncekleri Safiyye bint Abdülmuttalib'in hizmetçisi iken daha sonra Hz. Muhammed'in hizmetine geçtiği (İbn Kesîr, V, 329) veya Hz. Peygamber'e annesinden miras kaldığı zikredilmektedir. Birçok kaynakta Safiyye'nin câriyesi Selmâ ile Resûl-i Ekrem'in câriyesi Selmâ'nın aynı kişi olduğu kabul edilmekte, bunlardan ilkinî Ebû Râfi'in annesi, ikincisini onun hanımı diye gösteren kayıtlar İbn Hacer tarafından eleştirilmektedir (*Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 425-426). Bedir Gazvesi'nden sonra Medine'ye hicret eden Ebû Râfi', Abbas b. Abdülmuttalib Müslümanlığını ilân edince Resûl-i Ekrem kendisini âzat etti ve câriyesi Selmâ ile evlendirdi. Bu evlilikten Râfi', Hasan, Ubeydullah (Abdullah), Mu'temir (Mugîre), Ali ve Selmâ adlarında altı çocukları doğdu. Bazı kaynaklarda Zeyneb ve Abdurrahman isimli iki çocuklarının daha olduğundan bahsedilirse de Abdurrahman'ın oğulları değil torunları olması ihtimali daha kuvvetlidir. Çocuklarından Ali'nin adı Hz. Peygamber tarafından verilmiş (İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 81), Ubeydullah'ın soyundan birçok hadis râvisi gelmiştir. Ümmü Râfi', hem Resûl-i Ekrem'e ve ailesine hizmet etmesi hem de ebelik ve hemşirelik yapmasıyla meşhurdur. Hz. Peygamber'in bütün çocukla-

rının ebesi ve sütanesi olmuştur. Hz. Fâtima'nın çocuklarının ebesi de odur.

Rivayete göre Ümmü Râfi' bir gün namaz kılarken yellenen kocasını tekrar abdest alması için uyardığını, onun da bu yüzden kendisini dövdüğünü söyleyerek Hz. Peygamber'e şikâyette bulunmuş, bunun üzerine Hz. Peygamber gülmüş ve Ebû Râfi'e, "Eşin sana iyiliği tavsiye etti" buyurmuştur (*Müsned*, VI, 272). Resûl-i Ekrem'in vahiy yoluyla Zeyneb bint Cahş ile evlendirildiğini Zeyneb'e müjdeleyen de Ümmü Râfi'dir. Hz. Fâtima'nın vefatı sırasında Ümmü Râfi' yanında bulundu, onun teçhiz ve tekfin işlerinde görev aldı. Ancak Hz. Fâtima'nın öldüğü gün Ümmü Râfi'in yardımcıyla gusul abdesti alıp yeni elbiselerini giyerek ruhunu teslim ettiğini, cenazesinin yıkanmamasını istediği için bu şekilde defnedildiği yolundaki rivayet (*a.g.e.*, VI, 461) zayıf görülmüş, Hz. Fâtima'nın cenazesinin Hz. Ali, Esmâ bint Umeyy ve Ümmü Râfi' tarafından yıkandığına dair haber sahih kabul edilmiştir (İbn Kesîr, V, 329). Ümmü Râfi'in ölüm tarihi bilinmemekle beraber Resûlullah'ın vefatından sonra bir müddet yaşadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Hasan ve Abdullah b. Abbas gibi genç sahâbîlerin ondan Hz. Peygamber'in sevdiği bir yemeği yapmasını istemeleri üzerine, "Evlâtlarım, siz bugün o yemekleri beğenmezsiniz" demesi, Resûl-i Ekrem'in vefatının ardından uzunca bir süre yaşadığına ve Medine'nin sosyal şartlarının değiştiğine işaret etmektedir. Resûlullah ile Hz. Fâtima'dan rivayetleri bulunan Ümmü Râfi'den torunları Ubeydullah b. Ali ile Abdurrahman hadis nakletmiştir. Ondaki gelen rivayetlerin bir kısmının tıbbâ dair oluğu ebelik ve hemşirelik yapmasıyla ilgili olmalıdır. Taberânî, Ümmü Râfi'den nakledilen ikisi mükerrem on üç rivayete yer vermiştir (*el-Mu'cemü'l-kebir*, XXIV, 297-302).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 272, 461; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 123, 133-135, 393, 408, 504; IV, 73-74; VIII, 27, 102, 212, 227; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), I, 325-327; VII, 62; XXII, 423; XXIV, 297-302; İbn Abdüber, *el-İstî'âb*, IV, 327-328; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, IV, 261-262, 306-307; XIII, 229; XIV, 128; XLVI, 38-40; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn eş-Şihâ), Beyrut 1418/1997, V, 311-312; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 400; XVII, 86; XIX, 34-36, 120-123; XXXIII, 301-302; XXXV, 196-198; İbn Kesîr, *el-Bîdâye*, V, 312-314, 328-329; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 81; IV, 333; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 425-426; Hazrecî, *Hulâşatü Tezhib*, s. 492; Abdullah Aydınlı, "Ebû Râfi'", *DîA*, X, 211.

MEHMET EREN